

Orbán Balázs leírása a Gyimesi csángókról

(Forráskönyv, melyben e részlet is megtalálható:

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása
TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI, TERMÉSZETRAJZI
S NÉPISMEI SZEMPONTBÓL.

Pest, 1868)

Könyv-e.hu elektronikus könyvtár, 2007

www.konyv-e.hu

XVI. Gyimesi szoros.

Gyimesi szoros. Fügéstető. A Tatros és mellékvölgyei. Erdőpusztítás. A Gyimesi szorosi csángó faluk. Lakházak. öltözet, ünnepeik, keresztelés, menyegző, utolsó vacsora. A Hidegség. Tárhavas. Bálványos. Gyimes-Bükk. Gyimesi vám. Oláh vám. Magyar és Oláh-Csügés. A moldovai csángók.

Szépviztől a gyimesi vám 17,000 öl távolságra van; s egész odáig egy, 1843-ban Balácsi József főkirálybíró által megkezdett s most teljesen bevezetett töltött ut vezet, melyen kényelmesen lehet odáig szekerezni; de még ha jó ut nem lenne is, önmaga ellen vétkeznék, ki e gyönyörű havasi táj megnézését (Csíkban járva) elmulasztaná. Azért én itt is utmagyarázóul ajánlkozom a kedves olvasó és utazó mellé.

A Szépviz völgyébe tértünk be; ha a havasok kristálytiszta folyója megérdemli a szép viz elnevezést, úgy völgye is igényt tarthat arra, hogy szép völgynek nevezzük. A mindinkább összeszűkülő völgyet mindkét oldalról gyönyörű fenyvesnőtte havaslánczolat határolja, a *Pogány havas* az északi, a *Kis havas* a déli oldalt, míg háttérben a festői szirtgerinczekkel ékeskedő *Nagy Gozoru* és *Kurta Gózon* tűnek fel. De az ut csakhamar kitér északra a Szépvizbe szakadó Csermászó patak völgyébe, honnan a völgyfőnél emelkedő Fügés tetőre hág ki, mely viz választó honunk és Moldova között. Tetejéről szép kilátás tárul fel. Hátul szép zöld fenyvesek felett a sötétkék Hargita, előttünk a Tatros völgye és egy másfelé hullámzatosan emelkedő, többnyire kopár hegylánczolatokon túl, a határszélét képező *Tárhavas* roppant sziklatömege.

E hegytetőről meredek hosszú lejtőn a Tatros völgyébe szálltunk le, mely kopár, unalmas egyhangúságban egymás után következő hegységek között északi irányban vezet, pedig nem régi ideje, hogy e hegyeket oly fenyves rengetegek boríták, melyekből árboczfákat szállítottak a Tatrosra le egészen a tengerig; még most is a hegyoldalok, sőt még a völgy is kipusztított erdőormokkal van beborítva, levágott, elperzselt, rothadásnak indult vastag fatörzsek borítják a vidéket, s annak gyászos, szomorú színezetet adnak; és miért e gyászos, e rendszeres pusztítása az erdőknek? honnan e vétkező fellázadása az embernek a természet ellen? a természet ezen ékességét elsorvasztó kimélytelensége, s a föld fiának e fellázadása az anyatermészet ellen? mert a völgyben, hol még kaszálók keletkeznek az irtások nyomán, hol az eke, a földnek ezen polgárosító eszköze megjelenhet, ott még van értelme, de a meredek, csaknem megmászhatatlan hegyoldalokon az ily pusztításnak semmi, még pillanatnyi haszna sincsen; legfeljebb valami silány legelőt nyújt kecskenyájak számára. Ezen dulas indokát puhatolva, reá jöttem, hogy annak politikai alapja van. Ezen minden közlekedéstől elzárt hazában az erdők még most semmi jövedelmet nem hajtanak, de azért mégis a szegény népnek azokról terhes adót kell fizetni, s így az, mit a természet áldásul ada neki, átokká és elviselhetlen teherré változik, mivel pedig az okozóhoz nem férhet, sőt kéttségbeesésében az okozatnak esik, azt szánalom nélkül dülja és megsemmisíti. Midőn a legnagyobb fergeteg dühöng, midőn a vihar végig söpri az erdők magányát, akkor dobja oda üszkét, mire lángbaborul az egész vidék, a rengetegek lakói, a vadak rémulve, orditozva menekülnek, lángtenger futja végig a tájt, a százados fák ágyuszerű csattanással repednek szét, az égre néző sudarfenyők a

föld porába zuhannak; így hamvad el gyakran több ezer hold erdő, a vidor tenyészet nyomában gyászos pusztaság támad, az adó-tabellába pedig bejegyzik, hogy *használatlan*, és a szegény boldogtalan ember örül, hogy nem kell adóznia, nem gondolva meg, hogy a jövő csiréit perzselé itt le, hogy midőn a léghőmérséklet ezen nedvgyártó elemétől, egyszersmind legnagyobb bizonynyal felfakadandó jövedelemforrását szárítá ki. – Az ily erdőpusztítás egész Székelyföldön oly rendszeres kimélytelenséggel foly, hogy ha czélszerű erdőszeti rendszabályok meg nem akadályozzák, a mostani gyászos kezeléssel 50–100 év alatt a havasok körülölelte Székelyföldnek, nem lesz tüzre tevő fája. És ha nem lesz esőképző erdeje, akkor a már is kiélt, csak roppant szorgalommal termő föld elkiélt, az ember pedig elpusztul vagy elvándorol a tápot nem nyújtó földről. Azért életkérdés lenne és nagyon sürgős teendő, hogy az erdőkezelésbe rendszer, s azt szabályozó törvények hozassanak, melyek a havasi irtást merőben betiltsák, legalább a tűz általi irtást, melynek határát megjelölni s körvonalozni soha nem lehet. Az embernek igen is van joga a természet adományait felhasználni, de azzal visszaélni, azt elfecsérelni nem szabad, elkölteni a jelennek mi a jövőé, vétek, azt tovább elnézni borzasztó öngyilkosság lenne.

A Fügésetető aljánál a *Tatros* völgyébe értünk, kis jelentéktelen patak még itt, de a minden oldalról lerohanó csermelyek által oly hamar növekedik, hogy félórával alább tutajozható lenne, ha az arra való fát rég ki nem pusztították volna. A *Tatros*nak honunkból kisiető völgye igen nagy eséssel bír, s bár a Fügésetető aljában még fennebb fekszik Csík terénél, egy órával alább már török buza (kukoricza) földek tűnnek fel, sőt mi több, az oldalakon levő fenyvesekkel élénk ellentétben érett cseresznye piroslik a szétszórt lakházakat környező kertekben, mert ezen hegyszoros a viláért sem néptelen és pusztaság, a *Tatros* és mellékvölgyeiben néhol csoportosítva, néhol szétszóva csinos, tiszta havasi lakok tűnnek elő, az irtványok között művelés alatt álló szántóföldek vannak, a bérczélékről nagy nyájoknak kolompzenéje hangzik le, míg lenn a völgyekben szorgalmas munkás nép nyüzsög, kiket oláhok öltözetükről oláhoknak tarthat az utas, de ha az oláhoknál sehol fel nem található csinosítást öltözetben és lakban látja, ha az életken (udvar) lévő csint és rendet vizsgálja, ha az itteni lakosokkal szóba ereszkedve a legtisztább és folyékonyabb magyar szót hallja: akkor meg fog győződni, hogy az öltözet csalt, hogy e havas regényes völgyületeiben nem e hont elperelni akaró oláhság, hanem e hont szerető, e honhoz ragaszkodó, e hon határait, ha szükség, vérökkel oltalmazó csángó magyarság lakik.

Az itt lakó csángók száma megközelíti a 4000-et. Ezek két egyházközséget alkotó 3 faluban laknak. *Felső-, Közép- és Alsó-Gyimesben* vagy a mint a nép hívja (s ez a valódi elnevezés) *Gijmes Felső Lok, Gijmes Közép Lok és Gijmesbükk*.

Ezen faluknak nincsen elválasztó vonala, a házak és kertek folytonos egymásutánban következnek, s csak a *Tatros* völgyében 2 mflld hosszúságban nyulnak le, mellékvölgyületeiben pedig minden irányban elágaznak.

Ezen csángók nem bírnak földtulajdonnal, hanem egyes földesurak és községektől veszik haszonbérbe a földet, honnan az erdőket kiirtva, főként marhatenyésztéssel foglalkoznak; a gyimesi juhok igen hiresek, elannyira, hogy mindig drágábban kelnek el a csíki juhoknál, nem is kell azt vásárra hajtani, el kel az a háztól is, mert tavasszal messzeföldről idejönnek a juhosgazdák, hogy egészséges, ép és gyapjas

juhokkal lássák el magukat. Hogy Gyímes már régen, a kereszténység felvételekor lakott volt, kitűnik a csíki krónikából, mely szerint a keresztyén vallást megalapító harcokban (sz. István alatt) a rabonbánok földje néptelenítettvén, Sándor István az ő atyjafiainak maradékait telepíté a *Gúmez földére*, kik ezek: Upolet fia *András, Ambor, Gögő, Káb, Ládon, Lagáás* és *Doob*. De ezen ős telepek kipusztultak, annyira, hogy a gyímes szoros még 200 évvel ezelőtt is lakatlan volt, hagyomány szerint a Tankó család települt oda legelőbb, kit csakhamar több települő követett; az első odatelepültek jólléte, a székely előtt oly kedvencz havasias élet, s már elszigeteltségöknél fogva is szabadabb és függetlenebb lét, mindinkább vonzotta és vonzza oda a székelyt, s Csík falvai túlnépességének szegényebb része oly nagy mérvben huzódik ide, hogy völgyekben is, hol e század elején alig volt egy-két ház, most már 50–60 lak emelkedik. Minden ily kis falu új meg új gyarmatokat bocsát ki, melyek mind több tért fognak fel a vadon új irtványaiban; ekként évről évre szaporodik a népesség a betelepülők sokasága által (Csíkból és Fogaras-vidéki, sőt moldovai oláhok is) és gyarapodik a székely faj szívóssága s szaporasága által is, mely oly nagy, hogy az utóbbi 10 év alatt csak a 2361 lelket számláló Gyímesloki egyházközségben évenként 40–74 egyénnel szaporodott a népesség, ide nem értve az új települőket.

A csángók szép szálas természetűek, kivált a nők között igen sok szép van, becsületes, testvéries nép, egymást szeretők, nyomor és szükségben felsegélők, az idegeneket becsülik, s annyira jótékonyak, hogy nincsen arra eset, hogy csángó koldus járjon Csíkban, azonban ha onnan jön ide alamizsnát kérő szegény, itt többet kap (gabona s más segélyt), mint Csík összes falvaiban.

Vallásra nézve mind buzgó katolikusok, vasárnaponként összegyűlnek messze szétszórt lakjaikból, néha 3–4 órát gyalogolva a templomhoz, nagyrészt éhgyomorral mennek az isteni tiszteletre s csak azután fogyasztják el magukkal hozott reggelijöket.

Előbb Gyímes egész vidéke a gyímes várnagy káplánsága alá tartozott, csakis 1853-ban Haynald Lajos püspök által emeltetett külön egyházközséggé az addig filiaként szerepelt Közép- és Felső Gyímeslok; csángóink meg is mutatták ekkor, hogy mennyire áldozatkészek, mert 1827-ben Szepesi és Kovács püspökök kegyajándékából épült templomuk többé a hiveket befogadni nem tudván, azt megnagyították, önerejükön új papi, kántori lakot és iskolaházat építettek, szent edényeket és öltönyöket csináltattak. Ezen újonnan keletkezett egyházközségben szent Magdolna-napkor a somlyaival vetélkedő népes búcsuk szoktak tartatni, mikor Csíkból nagy mennyiségű nép özönlik oda, kiket a csángók igen vendégszeretőleg fogadnak, mert ez ős székely erény közöttük is sértetlenül fennmaradott; az ily búcsuk minden évben megújuló évünnepei a testvérisülésnek, midőn a falusiak (így hívják a csíkiakat) meglátogatják őket. Egy elszigetelt kis világ van itt, egy romlatlan és sok eredetiséggel bíró nép, melyet tanulmányozni és észlelni igen érdekes lenne; én csak átfuték közöttük, és sokkal rövidebb ideig mulattam e, rokonszenvemmel szép tulajdonai által megnyert nép között, hogy sem azt alaposan ismertethetném, de mivel a népeletre, mint mindenütt, úgy itt is kiváló figyelmet fordítani feladatombul tűztem ki, a mit láték, s mit főleg egy közöttük lakó szívességéből nyerheték, ide igtatni el nem mulasztom.

A csángó jellemre nézve igen izgékony, a legkisebb szóval való megsértést is zokon veszi, bajosan feledi; de azért nem boszuálló, s könnyen megengesztelhető, egymáshoz pedig annyira ragaszkodók, hogy bármi áldozattal segítik földieiket; ezt teszik azon esetben is, ha előbb roszul éltek egymással. A csángók foglalkozása, mint fennebb említém, főleg a marhatenyésztés; csaknem egyedüli jövedelemforrása ez a havas-lakónak, melyből családját ellátja, haszonbérét, adóját s papjait fizeti, mert a földművelésre alkalmas föld oly csekély, hogy tekintetbe alig jöhet, mert szükségleteit is csak kis részben fedezi.

A csángó egyszerű eledellel él, a puliszka teszi a fő élelmi cikket, mely naponkint kétszer kerül asztalára, reggel és estve, mert a kaszállási időt kivéve, délben a csángó nem ebédel, levesétel csak radina, vagy nagy ünnepélyekkor divatozik, zöldségül csak káposztát és pityókát (krumpli) ismer, hust igen keveset, s azt is inkább télben eszik. Ezen egyszerű életmódnak, a havasi egészséges légnek, jó viznek, a szesz italok kis mértékben való használatának tudható fel, hogy a csángók hosszú életűek elannyira, hogy akárhány dologképes, 100 évet meghaladott egyént lehet közöttük találni; betegség és kora halál a ritkább esetek közé tartoznak. De annyi jót mondék el a csángókról, hogy végre is valaki szememre hányhatná, hogy a roszak elhallgatásával csak jó és szép tulajdonait hordom elő; azért, hogy e vád ne érhesen, im felemlitem árnyoldalukat is, mely főleg abban áll, hogy oly kevés közöttük az írástudó, hogy még a falusi előljáróság is alig tudja nevét aláírni, a csángók egyáltalában idegenkednek az iskolától elannyira, hogy gyermekeik iskolázására igen bajosan lehet rábírní, valamint a tudományokat nem kedvelik, ugy a mesterségeket, kézipart sem szívelik, nem gyakorolják, de a tudomány és mesterségektőlí idegenkedés minden pásztornépnél megvan, a bérczek nagyszerűségéhez szokott, a természet keblén felnőtt ember mindig kerülni szokta a szobába szoríttatást, az ily foglalkozású népnél a gyermek már kiskorában idomitandó és hasznosítható lévén, a későn vagy ritkán gyümölcsöző tudományoknak és értelmi vagyonnak előnyét nem látják át.

De pillantsunk be a csángók lakjaiba is, vizsgáljuk szokásaikat, öltözetöket, ünnepélyeiket is. Azok mind olyanok, melyek egy nép jellemzésében, ismertetésében nagy szerepet játszanak, a népéletnek olyszzerű kifolyásai lévén, melyek erkölcsi alapokon nyugosznak, melyek egy nép lelkületét, gondolkozásmódját leginkább visszatükrözik. A csángóházak építészete is olyan, mint a csikiaké, házaik fedélzete két oly magas, mint maga a lak; ennek éghajlati oka van, mert a magas, meredek fedélről a hó könnyebben lecsúszik, mint a csekély magasságu laposabb fedélről, már pedig e magas hegyek közt nagy és hosszantartó zord tél szokott lenni; s kuptörnek hívtott kemenczájükről nem lehet mondani, hogy melegítésre és kényelemre nézve czélszerűen lenne építve, a nagy tágas szoba ajtó felölí oldalán a padozat színvonalára épített négyszögü sütökemencze van, ennek nyílata elé elkoptatott malom- vagy laposkő van vizirányosan helyezve, itt sütnék-föznek földig lehajló kényelmetlen, de nem épen szép-izlés elleni helyzetben a csángó nők. E kezdetleges tüzhely fölébe a sütökemencze oromszélére fektetett, csolnak alaku füstfogó van alkalmazva, mely a füst egy részét felfogva, a hiuba (padlás) vezeti, mig más része a szobában kóvályog. A kuptörtetőnek párkányán tartja a gazdasszony guzsaját, orsóját s főző eszközeit, a gazda pedig pipáját, czifra keztyüjét télen, melyet viritó színü

gyapjuból a hosszú téli napok munkátlan perczeiben, önmaguk horgonyoznak; egyáltalában a csángónak egész ruházata a háztól telik ki, idegen fényüzési czikkekre ők pénzt nem vesztegetnek. Idecsatolt képünk mutatja a csángó népviseletet, de a képhez egy kis magyarázatot csatolni szükségesnek látom, már csak némely ruhadarabok eredeti elnevezéseért is.

A férfiak fejükön szalagokkal, színes zsinórokkal felczifrázott széles karimájú kalapot viselnek, hosszú, térden alól érő varratos inget, bő redőkben lehulló harisnyát (fehér gyapju szövetü nadrág,) ünnepnapokon csizmát, mivesnap (hétköznapi) bocskort hordanak, melyet *pórázzal* (szörkötő) kötnek fel. Az ingre czifrán kivarrott hosszú börmellény, erre télen fekete zeke, vagy a gazdagabbaknál hosszú fehér bőrbunda jön.

A *nők öltözete* még sokkal sajtóságosabb. A menyecskék fejükön tarka kartonból készült, s a halántékon alól fodros csipkével ékített főkötőt viselnek, melyre nyárban kecsesel illesztett fehér kendőt, télen színes kendőt kötnek, menyecskék (férjes nők) ily főkötő nélkül soha a háztól ki nem lépnek. A leányok azonban mindig hajadon fővel járnak, nyárban csak is oláhosan kivarrott czifra inget hordanak, melyre télen czifra virágosan himzett bőrbundát öltenek, rokoja helyett katrinczát viselnek, ez gyapjuszövet, melynek közepe fekete, két oldala fekete, veres, sárga és kék vonalzatokban alkalmazott himzéssel ékeskedik, ezen egy darabból álló katrinczát műizléssel, festői redőzeteket alkotólag tudják magukhoz illeszteni, s széles zöld vagy veres övvel szoritják derekukra, erre jön aztán öltözetük legkaczerabb, legékesebb alkatrésze a *Bernyész*, egy általuk szőtt, czifra himzésekkel, izletes arabeskekkel ékesített 2 hüvelyk széles felső öv, mely az alákötött zöld és veres kendőn igen szépen veszi ki magát; a bernyész szép és izletes elkészítésére igen nagy súlyt fektetnek a leányok, ez egy az, melyben társnéikat túlszárnyalhatják, s melylyel varrásbeli ügyességüket feltüntethetik; oly kedvesek is ezen, szép idomu testekre katrinczát szorító, czifra bernyészek, hogy Venus is, midőn Olympus isteneinek ítélőszéke előtt megjelent, felilleszthette volna magára a végett, hogy biróit részrehajlókká tegye. Lábbeliül dologidőben *koriká-ra* (térdig érő gyapjuharisnya) kötött bocskort, ünnepnapokon piros csizmát hordanak. A leirt öltöny kiegészítő része esős időben a csuklya. E leírásból ismerjük már a csángók lakházát, öltözetét, lássuk ünnepélyeiket is, és pedig vegyük fel az emberi élet legfőbb 3 momentumát, a *keresztelést*, a *nászünnepélyt* és a *temetkezést*.

A keresztelés.

Mihelyt a gyermek megszületik, azonnal a már előre felkért komáknak átküldik keresztelés végett. A komák keresztelés után a gyermeket visszaküldik, de ős szokás szerint ruhájába egy huszast kötnek, s néhány sing gyolcsot mellékelnek, melybe négy águ viaszgyertyát, az élet jelképeként, takarnak. Keresztelés után egy héttel a komák jól feltarisznyálva Radinába mennek, mikor a betegágyas asszony és meghívott rokonokkal esznek, isznak, mulatoznak. Ily radina (látogatás), ha a koma jó módu, többször ismétlődik, s mindannyiszor kalácssütésre egy véka tiszta buzát tartozik a koma előre küldeni. A megkeresztelt új polgárból idővel nagy lesz, s ha férfi kort ért, csakhamar életpárt választ magának, mire következik

A nászünnepegy.

A csángó ifju rendszerint nem ahoz a leányhoz megy guzsalyosba, a kihez akar, hanem ahoz a ki őt meghívja, s így a kezdeményezés joga a leányt illeti, mi ha a művelt társadalomban is divatba jönne, igen kedves és kényelmes dolog lenne. Az ily nyiltszivűséggel keletkezett és kötött viszony néha két-három évig is eltart; midőn végre egymást jól kiismerve elhatározták egymáséi lenni; egy szombat estve a legény két jó embere által kikéreti a leányt, mely kikérés folyama alatt a fiatalok künn maradnak, s ha a válasz kedvező, csak akkor mennek be kezefogva szülők áldását elfogadni, s a kikéresi lakomához járulni. Másnap a papnál megjelenve, kihirdetésüket kérik, minek megtörténte után, rendesen csütörtök napon, esküvőre előállanak, a menyasszony néhány leánybarátnéja kíséretében, ugy a legény is felpántlikázott, felvirágozott kalappal nyárban, így ékitett kucsmával télben, de ha a legény felékíti magát, a leány sem marad hátra a cziczomával, sőt annyira felvirágozza, szalagozza, gyöngyözi fejét, hogy félvékaszerű terjedelmet kap. Lakadalomkor a menyasszony nem a máskor hordott színes katrinczába, hanem hófehér rokojába öltözik, mely felett magyaros szabásu, nyulprémes mellény díszlik. Kezén himzettes fehér keztyüt hord.

Ily öltözetet még csak egyszer vesz magára az életben, az esküvő utáni vasárnapon, midőn következő ünnepélyes módon megy a vőlegény, násznagy és gazda vezetése alatt a *hazai menyasszony elhozatalára*:

A meghívott fiatalság (legények), valamint a fiatal házasok is lóháton, a többiek szekeren indulnak el a két vőfél közzé vett vőlegénnyel, nem feledve el a kedvderítő cigányokat is saroglyába rakni. Ekként érnek a násznagyhoz, ki őket, hogy jó kedvvel legyenek, megvendégli, a vőlegénynek költségei pótlására egy czifravarratos inget, a menyasszonynak ily czifra inget, ingaljat, katrinczát és diszbernyészt ad. Innen a párjával menő lovasoktól megelőzött násznép, zene és kurjongatások közt megyen a hazai menyasszony házához, a lovasok nap mentire indulva kerülnek egyet a ház előtt, miután kezefogva kört alakitnak a ház elibe felszúrt zöld ág körül. Ekkor a kilépő hazai szószólója elibe álló vőlegény: „Dicsértessék a Jézus Krisztus”-sal köszönti, mire ez „Ament” mond. Ekkor előlép a vőlegény szószólója s nagyon régen készülhetett ezen mondókáját kezdi:

„Nagyon örvendek, s hálákat adok Isten ő sz. felségének, hogy Isten ő sz. felsége irgalmas sz. szemeit kegyelmeteken tartván, megőrizte és oltalmazta mind e jelenvaló óráig minden szivbeli szomorú változásoktól, meg is kérem Isten ő sz. felségét, hogy kegyelmes atyai sz. szemeit tartsa kegyelmeteken, őrizze és oltalmazza minden testi károktól és veszedelmektől, szivemből kívánom.”

Ezen beköszöntést a hazai (menyasszony) szószólója betüről betüre ismételvén a vőlegény szószólója ekként folytatja: „Kedves drága jó uram, gazduram! Én általam köszöntetik kegyelmeteket násznagyuram, nyoszolyó asszonyom, örömaty'uram, örömany'asszony, s főképen vőlegény uram ő kegyelme mellette lévő complex társaival egyetemben s Isten ő sz. felségétől minden testi-lelki áldást, s szerencsés megmaradást kíván.”

Ezt a hazai szószólója az illető czimezések változtatásával szóról szóra ismétli.

Mire újból a vőlegény szószólója szól ekként: „Jó emlékezetében lehet kegyelmeteknek jó uram, szószóló uram! hogy ez s ez dicsőséges szent napon ns. Felcsík Gyimes lokon lévő M. Magdolna tiszteletére emeltetett templomban lévő oltárnak jobb szegéről, a copulációnak helyéről elindultunkban, bennünket egy sz. János benedictiójára meginvitált volt, a kik meg is jelentünk parancsolatjára; de még azt is kívánja a mi kedves atyánkfia, vőlegény uram! hogy ne sajnálják ktek azon tisztességes személyt, kinek Istennek rendeletéből, a ker. anyaszentegyháznak szokása szerint meghűtelt, hazai leányasszonyt nagy nyoszolyó asszonyom kezére szolgáltatni, minden parafernumával, fűrészével, malmával és ahoz való dirib-darab apertinentiáival úgy elkészíteni, hogy a hová Isten ő szent felsége ez árnyékvilágban örökös szállását rendelte, hadd vihessük oda, kedvet találhassunk vele, melyre Isten sz. felsége segítse kívánom szívemből, ezen felül egy „Szt. János” benedictióját, és „Deus poharát” kívánom kiszolgáltatni.”

A hazai szószóló következőleg válaszol: „Jó uram, szószóló uram! Emlékszem azon csekély szavaimra, melyekre emlékeztet, de hogy gazd'-uramnak, ha lennének oly különös legényei, kiknek kezére szolgáltatni lehessen, azon kérelem után lett kiadást szívesen megteszszük.” Ekkor egy perezczzel koronázott pálinkás üveget kiád, s miután elköltötték, a násznagy, nyoszolyó asszony, a két vőfél s a cigányok bemennek a házba, és a bennlévőket köszöntvén megkínálja kalácscsal és pálinkával, megszólal a zene, a leány szószólója a vőfél kezére adja a hazait, kivel vagy hármat tánczolva kartón ragadja s egyenesen kivezeti a számára hozott szekérre.

Most a vőlegény az ajtó elébe áll s szószólója által következő köszönetet mond:

„Kedves örömapa és anya uram! egy néhány szót szól általam vőlegény uram, a kegyelmetek becsületes háziknál felnevekedett édes gyermekök gondoskodásáért:

Változik az idő, s változtat minket is,
Szerencsés napokban van szerencsétlen is,
Mindenféle állat párt választ magának,
Én is választottam s kerestem magamnak,
Már bucsuzom innét, s úgy indulok utnak,
Hogy hallják értelmét az én szavaimnak,
Mivel maradásom itten már nem léssen,
Azért gyenge szívem innét bucsut vészen.

Elsőben szavamat jó atyámhoz teszem,
Kedves édes jó atyám áldja Isten jókkal,
Mint kerti violát drága illatokkal,
Hálaadó szívvvel én kívánok lenni,
Apai jóságát meg fogom köszönni,
Hogy ezen szép lányát ennyire növelte,
S e páros életre nekem eresztette,
Hogy gondját viseljem e földi életben,
Végre örvendezzünk a magas egekben.

Másodszor fordulok az édes anyához,

Kedves magzatjának jó termő fájához,
Hogy kilencz hónapig méhében hordozta,
Tizedik hónapban e világra hozta,
Táplálván, ruházván ötet ápolgatta
És mint édes anyám sok jóra oktatta.
Kedves édes anyám, hogy ezt cselekedte,
Istennek áldása maradjon helyette.
Minden jót kívánok felneveléseért,
Ő körülte megtett gondoskodásaért;
Anyai szívének kegyelem palástja,
Minden hibáit már neki megbocsássa,
Ifjusága közt, ha lett volna hibás,
Már azokról neki legyen megbocsátás;
Gyermekének tartson ezután engemet,
Valameddig hallja jó hirem, nevemet;
Én is megmutatom igaz hiveségemet,
Valamig a halál elveszi éltemet!

A vőlegény ennek végeztével megcsókolja az örömapa és anya kezét, pálinka és kalácscsal megkínálván a vendégeket, lóra pattan, s hazafelé indulnak, a szembe jövőket pálinkával és kalácscsal kínálgatván, sok helyt megállapodnak, mig végre a vőlegényi házhoz érnek. Itt jelentik, miszerint egygyel többen jöttek, mint elmentek s ha örömapa uram jó szívvvel fogadja, beviszik. Erre az örömapa kiadja az örömpoharat, annak jeléül, hogy szivesen fogadja, a vőlegény szószólója kezénél fogva a hazai mennyasszonyt az ajtó elébe vezeti s ekként szól:

„Kedves drága jó öröm aty'uram és örömasszonyom! Valamint Noe patriarcha a vizözön után kibocsátott vala a bárkából egy galambocskát, hogy az elveszett világról valami jó hirt s örömet vinne neki, ki is hosszas fáradsága után megtalála a Libánus erdein egy szép zöldelő olajfaágot, melyet szájában vivén vissza örömet szerze a bárkában lévőknek; ugy mi is elbocsáttattuk örömap' és asszonyomtól, és hosszas fáradozásunk után megtanálók ezen szép virágszálat, melyet kezemmel fogok, és így megérkezvén egygyel többen mint elmentünk vala, és eztet öröm aty'uram és asszonyomnak becsületes házikhoz mint szép zöld olajfaágot hoztuk, hogy mi is örömet szerezhethénk vele, kit is ugy ajánlok, hogy eztet mint saját gyermekiket ugy szeressék, tüztől, víztől, minden szerencsétlenségtől féltsék és őrizzék, s minnyájunkat az ur Isten segéljen tovább is minden jóra, szivemből kívánom.” Most a hazai kezét csókol öröm atya és asszonyának, a násznép bevonul, tánczol, eszik, iszik. Mikor a káposzta feladatik, a vőlegény és menyasszony kikel az asztaltól, és a násznagy s szószólója által be mondatja ajándékát ilyképpen:

„Halljon szót kegyelmed! ad kegyelmeteknek kedves atyámfia N. N. vőlegény uram és hazai asszonyom egy ennyi — — — szép ajándékot, melyet testi szemeikkel látnak, és arra igéri magát, hogy ha az Isten az árnyékvilágban élteti, nemcsak ezzel a kevéssel, hanem több atyámfiui szeretettel kíván szolgálni, melyekre Isten segélje.” Ezután helyre megy az uj pár és a jelenlévőknek ajándékait a fenn irt szavak kíséretében fogadja. Minden jelenlévő nyujt valamit, többnyire házi eszközöket, ki

kést, ki villát, ki kanalat, ki fazekat, úgy hogy az uj pár az életkezdeshez szükségelt apróságoknak ekként mind birtokába jut, a gazdagabbak pénzt is adnak.

Ekkor a Szt. János vagy is a nagy kalács benedictioja következik, mi a szószóló által ily módon történik:

„Mindeneknek szemei te reád néznek Uram, és te adsz eledelt nekik alkalmas időben, megnyitod kezeidet és betöltesz minden állatot áldásoddal. Dicsőség atyának – – Miatyánk – – – – Idvezlég. Könyörögjünk! Áldj meg Uram minket, és ezeket a te ajándékodat, melyeket a te jó voltodból veendő vagyunk. A mi urunk – – – Amen.”

„Áldja meg az Isten a két egybekelt ifiakat, valamint megáldotta ezen Szt. Jánost az égnek harmatjából, a földnek zsirjából, Deus uram Isten! a ki eszt nem mondja, ne egyék belőle.”

Ezután esznek, isznak, mulatoznak, tánczolnak, míg nem szétoszolva a fiatalok magukra maradnak.

Kifeledém még a leánynak vagy legények szülőitől való ugyanazonos bucsuzását, s ezt befejezésül ide igtatom, annál is inkább, mert abban a székely nép szeretetteljes összetartásának, a szülő és gyermekei közötti patriarchalis viszonynak látjuk megható kinyomatát; az illetőknek nyakába borulva, siró éneklő hangon kiáltja a következő bucsuzó verseket:

Kedves édes atyám, ki engem nemzettél,
S azóta én velem számtalan jót tettél,
És ez időkorra már fel is neveltél,
Mint galamb a fiát szárnyra eresztettél,
Köszönöm jó atyám sok szivességedet,
Adja meg az Isten érettek béredet.
Hogy ha gyarlóságból bántottam szivedet,
Bocsáss meg, könyörgök s csókolom kezedet.

Kedves édes anyám, ki engemet szültél,
Mellettem s érettem éjt nappallá tettél,
S mint jó tyuk csirkéit hiven fedezgettél,
Köszönöm anyai dajkázkodásodat,
Éjjeli-nappali sok fáradságodat,
Hidegtől melegtől ápolgatásodat
Adja meg ezekért Isten jutalmadat.

Köszönöm nektek is atyafiságtokat,
Kedves testvéreim, nyájaskodástokat,
Oh Istenem, áldd meg ezen magzatokat,
S parancsolj nekik is hűséges párokat.
Küldj áldást bőséggel nőtelen korokra,
Számokra ezután adandó házokra.
Végre ha elalszik életök fáklyája,
Legyen a menyország mindenik hazája!

Legény (vagy leány) barátim már hozzátok térek,
Eshetett hibámról bocsánatot kérek,
Azonban köszönöm barátkozástokat,
Nektek is kívánok ezer áldásokat;
Az Ur, ki kedveli a szent szüzességet,
Ne bocsásson rátok szerencsétlenséget.
Végre ha a halál kezébe juttok is'
Egek ura számatokra kaput nyit is.

Ez a bucsuzó elfogadott alakja, de igen ritka eset, hogy ily alkalmakkal a bucsuzó ne rögtönözzön, s egy-egy kiváló barátját vagy barátnéját, vagy valamely rokonát be ne foglalja bucsuztatójába. Az ilyet nevével szólítva, nyakába borul, elősorolja jóságát, tett szolgálatait, hálálkodik azokért. Az ily mondóka pedig mindig versben vagy legalább is rimben történik, mi mutatja szép zengzetes nyelvünknek fejlettségét, mert a hol a nép ösztönszerűleg, öntudatlanul versel, az oly nyelv nagy fejlettséggel és költői becsesl bir. – Ez alapon szülemlenek aztán a nép között a balladák, a legszebb népdalok és tánczmondatok, melyek folytonosan változnak, ujulnak, a nép költői hajlamát, s az édes anyanyelvet fejlesztve szépítik.

Ilyen rövidre vonva a csángók nászünnepe, mely igen sokban eltér a csiki lakadalmaktól, azért mint a csángók népéletének legjellemzőbb kifolyását ide igtatni nem tartám feleslegesnek, annál inkább, mert a népünnepekre is romboló hatással kezd lenni a divatkor, a régi jó szokásokat kezdi kiküszöbölni még a nép közül is századunknak mindent átídomító ujitási szelleme, miért annak, ki mult és jelent kutat, ki a népélet üterét tapintani akarja, kötelessége ezen ma holnap kiküszöbölnendő ősz szokásokat, népünnepeket megmenteni a feledékenységtől.

Átkísérők a csángót életének legnevezetesebb phasisain, kísérik el fáradalmas és munkás életének végpontjához, a koporsóhoz, annyival inkább, mert a temetkezés itt egészen eltérő modorban történik, mint másutt Székelyföldön; mennyiben a mindenütt szokásos tor mellett még megvan az *utolsó vacsora* is.

Ha egy csángó meghal, a legegyszerűbben, magasra helyezve kinyújtóztatják, másnap – mindig délután – a lelkész jelenlétében s közreműködésével koporsóba – mely mindég fehér festetlen fa – helyezik. Ekkor a jelenlévők földre terített hosszú asztal mellé települnek, s együttesen imádkozván, háromféle ételt esznek, két pohár pálinkát isznak (ennél többet a leggazdagabbnál sem). Ez az ugynevezett *utolsó vacsora*, melyet az elköltözött kedves társaságában utóljára esznek. A temetés harmadik napon történik; temetés után rendszerint feltartják a tort is, mikor „*Isten nyugtassa a megholtat*” – mondattal távoznak. De vegyünk búcsut kedves csángó testvéreinktől, s folytassuk utunkat a gyimesi szoros szép virányain.

A Tatrosba balról beszakadó első patak a Rána pataka, ennek völgyén és a *Kabala-hágó* meredek oldalán ment ki a régi országot, megvan még most is a commandóház, s látszanak az utat fedezett régi földsánczolatok nyomai, kissé alább felötlenek *Gijmes Felső Loknak* házai, melyek nemcsak a *Tatros* fővölgyében, hanem a jobbparti *Ugra*, *Boros* és a balpartilag beszakadó *Görbe* és *Sötét* patakok havasok közé benyuló völgyeiben is, mindenfelé festői rendetlenségben szétszórtan

csoportosulnak. A völgyeket határoló bérczek, azok a magas meredeken emelkedő szikla-ormok, a legszebb háttérül szolgálnak ezen idyllien szép tájaknak; szebbek, festőibbek, vonzóbbak lennének, ha azok nagy része erdőékitményétől megfosztva nem volna.

Gijmes F. Lok alsó végénél az eddig északkeleti irányt tartó Tatros völgye megtöretve, keleti irányt veszen. Itt van a szoros fénypontja, hol, a Tatrosnak eddig szűk völgye tágabb völgykeblet alkot, a jobbról beszakadó *Nagypatak*, a balról lerohanó *Hidegség* és *Baraczkos* patakok tág torkolataival gyarapodván. Főként meghatóan szép a *Hidegség* völgyülete, melyet jobbról a *Sieh*, balról a *Orogyik* nevű hegyek előfoka határol, háttérben pedig nagyszerű havasok sziklahalmaza mered fel, a *Naskalát* hoszan elnyuló szirtgerinczeivel, a *Javárdi* szép idomu csúcsaival, melyeken a *Tarkő* (itt *Terkő*) hófehér szirtormai pillantanak át. Ha innen elfordulva keletre a szoros mentében tekintünk lefelé, ott hullámzatos hegysorok felett a *Tárhavasnak* magas kopár láncolata tűnik fel. Már magában is nagyszerű, elragadó volt e táj, annál elbűvölőbbé lett a természetnek eddig soha sem látott tüneménye által; felhő vonult a *Tárhavas* mögé, melyből a napnak oda ütődő sugarai szivárványkört fejtettek ki, elmosódó, az ég párkányára is kiható háromszinű dicskört, minőt még soha sem láttam, mely az északi fényt is szín pompában s terjedelemben túlszárnyalta, mert az nem keskeny szivárványszalag volt, hanem oly félkörben elmosódó háromszinű sugár legyező, vagy inkább oly ragyogó dicsfény, minőt az üdvözültek feje körül szoktak festeni; de így színezni, így festeni csak Isten tud, ily nagyszerű képet csak a mindenható természet tud elővarázsolni. Mind az mit *Rubens*, *Wathó*, *David Wilcky* vászonra varázsoltak, mit gazdag phantasiájok teremt, mit műérzékük csoportosita, mind az gyenge árnyrajz szemben egy ily tüneménynyel, egy ily nagyszerű tájjal, melynél szebbet bizonynyal se *Tyrol*, se *Svájcz* nem tud felmutatni, s mi még sem ismerjük, még kevésbé méltányoljuk e szép hazát. Kétségtelenül szép a *Székelyföldnek* lakott része is, de ki azt valódi nagyszerűségében akarja ismerni, annak be kell hatolni határhavasaink nagyszerű tömkelegébe, meg kell utazni azon gyönyörű hegyszorosokat, melyeket a teremtő mint e szép haza bűv-utjait helyezte a határszélre, s csak akkor fogja azt egész nagyszerűségében, egész pompájában ismerni.

Közép-Gijmes-Lok végénél a völgyben néhány óriás nagyságu bükkfa magasul fel; e fáknek nagyrészt kiszáradt ágai, mint az egykori gazdag tenyészet rémes csontvázai merednek fel, míg a körülök lévő sok csonka csutkó (kivágott fák törzsalja) mutatja, hogy itt nem régen bükkreng (rengeteget a csángók így hívják) volt, mely az itt kezdődő *Gijmes Bükknek* nevét adta. Itt szakad bé a *Bálványos patak*; háttérben felötlik a *Hosszuhavas* és a magas *Bálványos*, melyet, mint *Somlyó* leírásánál látók, a moldovai fejedelmek azért adtak volt *Várdotfalva*, *Szereda* és *Taploczának*, hogy a pünkösti búcsura kijáró csángókat elszállásolják. Alább a dombon fekvő oláh templomnál szakad be *Tárhavas pataka*, háttérben a roppant *Tárhavas* égis magasuló kopár sziklatömege tűnik fel megdöbbenő nagyszerűségében. – *Gijmes Bükknél* a *Tatros* völgye újból irányt változtat, – a mennyiben délre kanyarodik a már itt tekintélyes folyóvá fejlődött *Tatros*, ez irányban foly az ide még közel 1 mfd távolra fekvő gyimesi vámig, mely éppen a határszélen, az *Áldomás mező* közelében van. A vidék itt sokkal vonzóbb küllemet ölt, minek főoka abban van, hogy a hegyek

e tájat nincsenek elkopáritva, hanem minden oldalról szép fenyves erdők által árnyaltatnak. Jobbról a festőileg idomult sziklaszálakkal ékes *Apahavas* magasul fel, az oldalában lévő *Áldomás mező* felett várrom alakját utánzó sziklacsúcs a *Kóor* vagy *Kőcsup* emeli fel szeszélyes szemcsaló szirtbástyáit, melyet mi még egészen közelről is lovagvárnak hittünk. A kőcsuptól éles sziklagerincz nyulik le egészen a Tatros völgyéig, ennek – a völgyet összeszorító – magas meredek előfokán van egy szép fekvésű erőd (Blockhaus), mely feltehetőleg a régi Gyimes vára helyén fekszik, s annak romjaiból épült.

Ezen erődhöz 134 lépdés fedett folyosó vezet oly meredeken, hogy gyalog is nagy fáradsággal lehet oda fel jutni, s mégis 1789-ben fel- és lelovagolt azon egy Lacz András nevű székely huszár.

A túl oldalon szintén erődített előfok szökel elő; ezek annyira elzárják a völgyet, hogy a Tatrosnak alig marad keskeny sziklaszegélyezte mederhely. A vámhivatal épületei és a szerény kis kápolna ezen baloldali előhegy oldalának egy mélyületében vannak elrejtve. Ezen hadtanilag igen erős, könnyen védhető pont igen festői képet ad, mint azt mellékelt rajzunk mutatja.

Egy karózat (pallisade) zárja át a leírt, s a mellékelt képben bemutatott erődök közt, a Tatros szűk völgymedrét; ezen gyenge kertelésen túl már Moldova határa kezdődik, ronda vámépületeivel, lomha határőreivel, új Dacia nyomoruságos voltának szembeszökő képét mutatván fel. Az oláh vámnál megszűnik az Erdély felől eddig jövő csinált út, a közlekedés csak lóháton s ökörszekerekkel folytatható tovább, és ez így van nem csak itt, hanem minden szorosainknál a tömösi vám kivételével: mert az oláh kormánynak még nem volt ideje útcsinálásra és a közlekedés könnyítésére gondolni; még az ottan divatozó törökös indolentia nem engedte a kormánynak minden önállósága mellett is, hogy a nagy jövedelemnek kis részét bár, az ország jólétének emelésére, ipar, kereskedés fejlesztésére fordítsa, és ezen önmagát is kormányozni képtelen nép, ezen a természet minden dús áldásai mellett is szánandó, nyomorban tengődő kiskorú nemzet, mégis foglalások és terjeszkedésről ábrándozik, másé után sovárogo, midőn a magáénak sem tud gazdája lenni. – Valójában ki e népet közelebbről ismeri, annak csak szánó mosolyt van ajkára a „Daco-Romania” oly igen hánytorgatott eszméje. Erkölcsileg és anyagilag elsüllyedt, önmagával tehetetlen nép még soha művelt, erős népet be nem olvasztott, le nem igazított. De térjünk vissza az úthoz, mely ezen kitérésre utat nyitott nekünk. Uthiány tehát oka annak, hogy ezen szoroson igen csekély kereskedelmi mozgalom van, pedig hajdan e szoros egyike volt jártabb, sőt hadjáratokra is használt szorosainknak. 1467-ben itt küldötte be Mátyás király seregének egy részét a pártot ütött Moldova ellen. Csíkot dúló tatárok gyakran ütöttek itt be, s nem egyszer vivatott ott a honvédelemnek elszánt hősiesség harca. Az 1816–17-ki éhségkor az ezen vonalon behozott gabona menté meg Csíkot és a Székelyföld nagy részét az éhségtől.

Gyimes hegyei nagy részt a gyúleg (conglomerat) képződéshez tartoznak, csak a legmagasabb csúcsoknál jön elő a kárpáti mészkő, a minden nyomon látható hegyomlás Gryphea és Hippuritok jelenlétére enged következtetni. A *Görbe* nevű völgyben cinóberszerű veres festék fedezettetett fel nem rég. Sok adománya lehet a természetnek ezen még fel nem kutatott hegyek keblében elrejtve.

A gyimesi vámon túl utazni a végett, hogy a Moldovában lakó, oda nem messze lévő

csángó testvéreinket meglátogassam, édes vágya volt lelkennek; de rossz idő, s a megnőtt vizek miatt fennakadt közlekedés azt elnapoltatták jobb időkre; míg azt tehetném, addig sem lesz felesleges itt néhány szó. Az oláh vámon belül levő első falu *Oláh Csügés*, ellentétben az erdélyi *Magyar Csügéssel*, mely a Tatrosfolyóval jobbról párhuzamosan futó, s Moldovába kifolyó *Csügésvize* mellett fekszik; pedig ezen megkülönböztető elnevezésben anomalia van, mert midőn *Magyar Csügés* lakói mind oláhok, *Oláh Csügés* lakói mind csángók, kik bár közel laknak, mégis el vannak zárva az édes anyahontól, mivel az oláhvámon csak pénzfizetés, vagy ajándékért bocsátják át, ezt pedig nem igen adhatnak, mert nagyon szegények, mivel herczeg Gyikáné területén lakván, annak vatávjai (tisztartói) kényők kedvök szerint zsarolják és fosztják ki mindenükből.

Sőt még a vallás köteléke is, mely hozzánk közel hozhatná, mely nemzetiségöket oltalmazhatná, mely hazánkhoz csatolhatná őket, elszakított, mert bár nagyrészt katolikusok, olasz papjaiktól soha egy magyar szót nem hallanak, nemcsak hanem éppen azok, kik lelki őreikként oda rendeltettek pénzzsarolással s más módokkal leginkább elidegenítik maguktól és a vallástól, minek gyászos eredménye, hogy a keleti vallásra áttérők s ekként eloláhosodók száma minél tovább nagyobbodik. Sürgős teendő lenne tehát arról gondoskodni, hogy ezen elszakadott testvéreink magyar papokat kapjanak. Ezt kívánja a haza és vallás érdeke. Midőn a protestánsok Oláhországban szétszórt testvéreink megmentésére oly nagy áldozatokat tesznek, midőn oly egyének mint Koos, Czelder találkoznak, kik a hit és hazafiság szent apostolaiként működnek, hatnak ez idegen földön, akkor szégyenülve kell átlátnunk, hogy a katolikus clerus mit sem tesz ezen sürgetős életkérdésben, mely úgy a hitre, mint a hazára nézve oly nagy horderejű. Legyen e néhány szó itt buzdító szózat, ne szorítsa tovább is néhány idegen papnak felgazdagodási érdeke háttérbe a haza és vallás szent követelményeit; a hierarchia szigorú, önző szabályai tegyenek ez alkalommal eltérést rendes utjokból, s tegyék meg azt, mit Isten és ember, vallás és haza egyiránt parancsol, hogy megtegyenek.